
JAK MNE PROBLÉM RUSKÉ REVOLUCE PŘIBLÍŽIL KE TŘEM PRESIDENTŮM REPUBLIKY

Jan Slavík

(ed. Jaroslav Bouček)

*Jan Slavík (1885–1978), v letech 1925–1939 ředitel Ruského zahraničního historického archivu při ministerstvu zahraničních věcí, byl u nás ve své době největším odborníkem na novodobé ruské dějiny a jejich sovětskou současnost. T.G.Masaryk si zvolil právě Slavíka k doplnění svého největšího díla *Rusko a Evropa* k druhému vydání. Zároveň Slavík vystupoval jako nejvážnější oponent svého učitele Josefa Pekaře a kritik pozitivistické faktografičnosti Gollovy školy ve sporu o smysl a pojetí českých dějin, problémech teorie historického poznání. Jako úspěšný novinář Slavík často zasahoval do současných politických otázek. V třicátých letech vystupoval v tisku na obranu republiky proti nastupujícímu nacismu, po roce 1945 hájil opět ohroženou svobodu tisku, což mu vyneslo zatčení v únoru 1948 a dlouhodobé umlčení, které trvalo, s výjimkou období Pražského jara, až do jeho smrti. Výbor ze Slavíkovy publicistiky vydalo nakladatelství Academia,¹ Slavíkův životopis je připraven do tisku.*

Fond Jana Slavíka uložený ve Státním ústředním archivu (SÚA) obsahuje tři obsáhlejší vzpomínkové práce: Když minulo let padesát. Příhody a nezdary historikovy (rukopis v sešitě A 4 z roku 1952), Jak jsem chápal ruskou revoluci (strojopis s tištěnými přílohami z roku 1961, 96s.) a zde vydanou vzpomínku Jak mne problém ruské revoluce přiblížil k třem presidentům republiky (strojopis s tištěnou přílohou, 26s.), kterou můžeme datovat pouze nepřímo – do konce 60. let.

Jan Slavík: Jak mne problém ruské revoluce přiblížil ke třem presidentům republiky

Můj osobní styk s T. G. Masarykem, Edvardem Benešem a Antonínem Zápotockým byl tak nepatrný, že sotva by stál za zmínku, kdyby tu nebyl shodný moment, který má setkání s těmito presidenty naší republiky způsobil. Se všemi svedl mne problém ruské revoluce. Jen tento moment nutká mne, abych zachoval o tom paměť.

1. Nehovory s Masarykem

Okolnost, že T.G.Masaryk mi svěřil doplnit ve druhém vydání jeho spisu Rusko a Evropa historický úvod, svedla leckoho k domněnce, že jsem patřil k osobám Masarykovi blízkým. Dokonce, že jsem byl jeho žák. Je to velký omyl. Na universitě poslouchal jsem po celá čtyři léta jeho přednášky,² ale nikdy jsem u něho nedělal zkoušky (nekolokvoval). Půl roku jsem byl v jeho semináři, ale žádnou písemnou seminární práci nenapsal. V době, kdy mi svěřil revizi a doplnění historické části díla Rusko a Evropa³, Masaryk mne osobně neznal. Nebyl-li můj styk s prvním presidentem téměř žádný, dostal jsem se do styku s jeho knihovnou tak intimně, jako snad nikdo jiný. Vypravování, jak se to stalo, zní mně samotnému dnes jako pohádka. Vyličím to podrobněji, ježto vydává to svědectví o Masarykově „profesorské“ výši a o neuvěřitelně nízkých vědeckých poměrech v prvních letech republiky. Tenkrát bylo rozhodnuto založit hned dvě nové university v Brně a Bratislavě. Ale vědecké síly pro tyto dvě nové vysoké školy sháněly se těžce. Odhalila se takřka do naha zastaralost univerzitního cechu (posledního cechu, který se ze středověku dochoval), kde mistr se staral jen o svého nástupce, který ke kvalifikaci v příslušném řemesle musil připojit bezvýhradnou úctu k mistrově vědecké dovednosti. V nouzi o vědecké síly vzpomenu si na mně, bývalého asistenta Historického ústavu či semináře University Karlovy. Vyzvali mne, abych šel na některou z nových universit. Odpověděl jsem profesoru Šustovi⁴ a Kroftovi⁵, že jsem za války silně ve vědě zaostal (byl jsem v té době profesorem reálky na Kladně) a že bych si nejprve chtěl doplnit své vědomosti. Jmenovaní profesori vymohli mi okamžitou vědeckou dovolenou, ač tenkrát o profesory – historiky na středních školách byla nouze veliká. Byl jsem překvapen tou ochotou, poněvadž jsem nebyl v kruzích univerzitních profesorů persona grata. S profesorem Šustou jsem dokonce měl před deseti lety jako asistent několik konfliktů. Nikoliv vědeckých, ale jako vzpurný služebník čtyř pánů ředitelů tohoto historického ústavu.⁶

Ale tento zájem o mou osobu rychle poklesl a s tím také má snaha o univerzitní kariéru. První sprcha přišla z historického semináře. Jako bývalý asistent a nyní kandidát univerzitní profesury domníval jsem se, že si mohu vypůjčovat knihy z knihovny seminární. Tehdejší asistent dr. Květ⁷ (pozdější profesor dějin umění) několikrát mi knihy půjčil, ale potom další půjčování odmítl. Zakázal to profesor Bidlo⁸ s odůvodněním, že nejsem členem semináře a v žádném jiném svazku s universitou. V době mého asistentování půjčovaly se z knihovny seminární knihy historikům, kteří nebyli v žádném svazku s universitou, a jak jsem se později přesvědčil, i později se tak dalo. Bidlův zákaz vyplynul jen ze staré nepřízně ke mně. Proto jsem snesl tento neosvícený zákaz, už proto, že tehdejší knihovna historického semináře nemohla mi z literatury o slovanských dějinách mnoho poskytnout.

V prvních letech republiky hlavním a jediným zdrojem pro slavistická studia byla knihovna muzejní. Měla speciální příruční slovanskou knihovnu. Ani následkem zanedbání slovanské vědecké produkce za éry bibliotékáře (Č. Zírbrta nebyla na výši, ale měla přece řadu periodických publikací, jež tenkrát badatel jen tam mohl rychle ke své práci použít. Sotva však začal jsem v této bibliotéce pracovat, byla zkasírována. Zástupce ředitele knihovny dr. Volf⁹ na otázku, jak se mohlo stát, že jediný slušný zdroj pro slavistická studia byl zrušen, přiznal, že se to stalo na návrh profesora Bidla na schůzi muzejní společnosti a jako důvod ke zrušení uvedl, že se tam – ztrácely knihy. Knihy se tam ztrácely, jako v každé příruční knihovně, dlouho před tím. Ve skutečnosti byl to nový osvícený Bidlův čin, směřující k tomu, aby mi vědeckou práci znemožnil. A že tento můj závěr byl správný, potvrdil Bidlo takřka matematicky jiným vědeckým kalibánstvím. Když zjistil, že chodím do historického semináře čítá polské historické časopisy, zavřel si je do svého stolu, jak mi s nemalými rozpaky sdělil asistent Květ. Tuhle věc, která měla postihnout mě, ale poškozovala všechny studenty – historiky, jsem už nesnesl a obrátil se stížností na profesora Pekaře. Pekař rozhorleně prohlásil, že Bidlo k tomu nemá právo, že časopisy nepatří semináři, nýbrž redakci Českého časopisu historického, se kterým prof. Bidlo nepracuje. Ale při tomto rozhorlení zůstalo. Pekař nezakročil, polské historické časopisy zůstaly v Bidlově psacím stole uzavřeny.

Nenechal jsem si to pro sebe, jak neslýchaným způsobem je znesnadňována práce člověku, který se na universitu nehlásil, ale byl tam zván. Věc někdo donesl prezidentu Masarykovi. Od jeho literárního tajemníka dr. Škracha¹⁰ dostal jsem dopis, abych ho navštívil v jeho kanceláři na Hradě. Tam mi sdělil, že pan prezident slyšel o obtížích, jež mám při svých ruských studiích, proto mi dává k dispozici (tak to Škrach řekl) svou knihovnu. Zatočila se mi hlava a zatočila se mi ještě víc po tom, co následovalo. Škrach mne zavedl do presidentovi knihovny. Byla to tenkrát v podstatě Masarykova stará profesorská knihovna, sedící v původních černě natřených regálech. Škrach mávnutím ruky ukázal na slovanské oddělení a na lístkový katalog. Do knihovny, jež dosud nemá žádný personál, mohu chodit v kterékoli době. Mohu tam studovat třeba v noci. Kdyby mne na chodbě zastavila stráž, stačí říci, že pracujete v presidentově knihovně. A když si budete chtít něco půjčit domů, napište to na čtvrtku papíru a dejte mi to do kanceláře. Po těch slovech Škrach odešel do své kanceláře a já stál v Masarykově knihovně, přímo ohromený, kde si mohu dělat, co chci!

Pobyl jsem první den v knihovně asi hodinu, zvědavě chodil od regálu k regálu, namátkou vytahoval svazky. Skoro ve všech jsem našel hojně okrajové poznámky. Pokládal jsem to za náhodu, ale po bližším seznámení s knihovnou přesvědčil jsem se o pravdivosti Masarykových slov: „Nemám rád čisté

knihy“. Využil jsem svých návštěv v knihovně a velmi brzo prohlédl knihovnu celou. Našel jsem tam knihy či brožury, jež jsou kuriózem. Nenajdete na okrajích nebo na obálce prázdné místo. Tyto poznámky zůstanou navždy svědectvím, jak Masaryk svá veliká díla zpracoval, zejména, jak důkladně prostudoval literaturu ke svému největšímu dílu Rusko a Evropa. Neomezil jsem se na prohlídku slovanského oddělení knihovny, ale dostatek času mi umožnil, abych prohlédl, co Masaryk nashromáždil, když psal Českou otázku, Havlíčka a zejména literaturu k Otázce sociální. Glosy ve studovaných knihách, při nichž si Masaryk neukládal rezervu, samy by stačily na konstrukci Masarykových vědeckých a politických názorů. Když už ne z úcty a vděčnosti k muži pro národ tak zasloužilému, tedy z vědeckých důvodů Masarykova knihovna měly by být zachována jako celek.

Při svých návštěvách v Masarykově knihovně nejednou jsem našel tam balík knih s nápisem: Vraceno z Lán. Masaryk jako president nejen kupoval, ale dostával spoustu knih a brožur ze všech možných oborů: z politiky, z národního hospodářství, z vojenství, zemědělství, ovšem také spisy o bolševismu, fašismu atd. Zvědavě jsem vždy prohlédl vrácený balík, nenaleznu-li tam Masarykovy glosy. Leccos bylo vráceno nečtené nebo nedotčené, což zůstane svědectvím, jak Masaryk rychle poznal, že spis, který ho zlákal svým slibným názvem, je dílo slabé či bezcenné. Také z toho, jak čtoucí brzo zjistí bezcennost knihy, pozná se jeho vědecká úroveň.

Moje docházky do Masarykovy knihovny, protahující se někdy dlouho do noci, skončily, když knihovna dostala svého knihovníka. Ale i potom hojně jsem si odtud půjčoval, ježto získal jsem k tomu novou legitimaci, když Masaryk mne pověřil doplňkem nově vydávaného spisu Rusko a Evropa. Proč si vybral mne, osobně neznámého, dosud nedovedu si vysvětlit. Od tajemníka Škracha dostal jsem jen odpověď, že pan president zná mé články o ruské revoluci z deníku Čas (předchůdce Národního osvobození) a také z kladenské Stráže svobody. Škrach dokonce jmenoval dva mé články z tohoto národně demokratického týdeníku: Demagogové žízni¹¹ (proti kladenským munovcům) a Bolševismus nažehlených kalhot¹² (proti pánům kladenských hutí a dolů). Pamatuji si tento Škrachův detail, ježto zmíněné dva články byly napsány zcela nemasarykovským stylem, to jest prudce, vášnivě a pateticky. Tohle nemohlo být pro mne legitimací, abych doplnil s olympským klidem psanou knihu Rusko a Evropa. K napsání doplňku byl jsem vyzván na počátku roku 1924, nebo snad už koncem roku 1923, ale druhé vydání díla vyšlo až roku 1930, když u presidenta osobně intervenoval nakladatel Laichter a poukázal, že z důvodů obchodních třeba vydat knihu v době oslav Masarykových osmdesátin.

Vinu na tom, že nové vydání se tak dlouho táhlo, má výhradně Masarykův literární tajemník Vasil Škrach. Ke mně, jak z toho, co jsem výše napsal, patrně,

Škrach se choval tak přátelsky a úslužně, že se hodně rozpakuji mluvit o jeho notorické i v jiných případech prokázané vadě – neuvěřitelném kunktátorství, brzdícím literární práci. Škrach – to je možno tvrdit kategoricky – má hlavní podíl na tom, že za první republiky, či za života prvního presidenta nebyly vydány všechny jeho hlavní spisy.¹³ Na toto Škrachovo kunktátorství se nejednou útočilo. Masaryk však nedal na Škracha dopustit prý z té příčiny, že Škrachův otec za války podporoval Masarykovu rodinu, marné bylo také moje povážlivé exponování. Při slyšení u Masaryka, když konečně druhé vydání Ruska a Evropy vyšlo, poznamenal jsem, že můj dodatek je vlastně zastaralý, že jsem jej dodal už roku 1928,¹⁴ že od té doby se v Rusku udály významné změny, jež v mém dodatku nejsou. Při tom jsem se dopustil riskantní „denunciace“. Řekl jsem, bude-li vydání ostatních presidentových děl se táhnout tak, jak to bylo s Ruskem a Evropou, národ sebrané spisy Masarykovy neuvidí. Riskantnost byla v tom, že jsem mohl vzbudit domněnku, že se chci tlačit sám do vydávání presidentových spisů.

Masaryk tento můj nájezd na dobráka Škracha sklidil lakonickou větou: „Ale vždyť mi toho tisknou dost!“ Bohužel moje a nikoliv jen moje předpověď, že národ sebrané spisy Masaryka neuvidí, se splnila s krutou doslovností. Poznámka: jako kuriózní doklad, jak se na Škrachovu váhavost útočilo, přikládám svou satiru Balada o hradním kaplanu, kterou dal přítel dr. Janoušek¹⁵ v archivu ministerstva zemědělství vytisknout, takže se hojně rozšířila. Byla prý také Masarykovi předčítána na schůzce „Čapkových pátečníků“ (tohle mi sdělil Hubert Ripka, ale Josef Kopta to popíral) (viz přílohu).

K Masarykovi jsem byl pozván třikrát,¹⁶ vždy v souvislosti s novým vydáním spisu Rusko a Evropa. Jenže při těchto audiencích se o mém dodatku nemluvalo. Masaryk na něm nic nezměnil, jen požádal, abych víc pozornosti věnoval církvi za revoluce.¹⁷ Za to kladl mi otázky, které s mou prací naprosto nesouvisely. Tak hned při první audienci překvapil mne otázkou hodně neurčitou: „Tak jak to máte s profesorem Pekařem?“ Bylo to v době mých polemik s Pekařem o husitské revoluci, ale otázka mohla se vykládat jako zájem o můj poměr k universitě vůbec, poněvadž v té době bujely klepy, že moje vystoupení proti Pekařovi má kořen osobní, že Pekař byl mezi těmi, kdo zamítli mou žádost habilitaci, ač jsem nikdy na pražské universitě se o docenturu neucházel.¹⁸ Vyložil jsem tedy, co mně přimělo, abych Pekařův výklad husitství podrobil kritice. Řekl jsem, že si profesora Pekaře vážím jako největšího ze současných českých historiků a také pro jeho statečný charakter. Jeho vrozený konzervatismus jsem dávno poznal, ale nevalil mi, ježto dávno jsem se poučil, že konzervatismus často zrodil velmi užitečnou kritiku problémů politických i vědeckých. Pod vlivem války však, jak jsem se přímo z rozmluv s Pekařem přesvědčil, jeho konzervatismus vzrostl, zejména pod vlivem Pekařova nezdaru při odhadu

výsledku války (musím poznamenat, že jsem tenkrát Masarykovi zatajil Pekařovo memorandum císaři Karlovi, drže se slibu, který jsem dal tomu, kdo mne s tím dokumentem seznámil). V Pekařově Žižkovi – řekl jsem Masarykovi – odrazila se jeho nechuť k revoluci pod vlivem ruského bolševismu, právě tak jako v Tainově velkém díle o francouzské revoluci se ozývá jeho nechuť k Pařížské komuně. Třebas tato nechuť zavedla Pekaře k neudržitelným tezím, jeho kniha Žižka a jeho doba vnesla do naší husitské historiografie více než všechna ostatní tzv. jubilejní literatura o Žižkovi.

Při tomto mém rozpovídání Masaryk se na mne díval, jako by poslouchal studenta při rigorózu a důsledně mlčel. Zachoval mlčení, i když jsem v řeči ustával, a přiváděl mne tím do rozpaků, takže znovu jsem se dal do výkladu, „jak to mám s profesorem Pekařem“. K jinému jsem se za této první audience nedostal. Čekal jsem, že prezident začne o Rusku a ruské revoluci, ale k tomu nedošlo. Interesoval se jen mou prací v Ruském historickém archivu, který se tenkrát tísnil v činžovním domě na Vinohradech. Použil jsem toho, abych na tuto nesnáž archivu, kam tenkrát se materiál k dějinám ruské revoluce lavinovitě hmul, hlavu státu upozornil. Tísnili jsme se v nevhodných sklepních místnostech ještě tři roky.

Při druhém slyšení prezident mne překvapil otázkou, která teprve neměla nic společného s Ruskem a Evropou. Zda bych nenapsal historicko-politickou příručku pro důstojníky. „Nedovedete si představit, – řekl -, jak ti naši lidé od vojska jsou politicky nevzděláni...“ Přitakal jsem, že taková politická knížka byla by dnes potřebná, ale že sám se necítím kompetentní takovou brožuru či knihu napsat. Ostatně, má-li taková kniha být čtena, musí už přilákat jméno autora, mající za sebou práci z tohoto oboru. Na otázku, koho bych pokládal za kompetentního pro příručku, jmenoval jsem Jaroslava Werstadta. „Také jsem na něj myslil“, řekl prezident, ale pokud si pamatuji, s Werstadtem o té věci nejednal.

K třetí rozmluvě s prezidentem byl jsem pozván, když vyšel druhý svazek spisu Rusko a Evropa, kde mým úkolem bylo sebrat bibliografii prací o jednotlivých koryfejích ruského politického myšlení. Nebyla to věc snadná, poněvadž v prvním desetiletí ruské revoluce přímo se nakupila různá vydání jejich spisů. Vyrostla tak veliká literatura, ale v ní bylo mnoho plevele. Vybrat z ní cenné věci nebylo snadné. Prezident to dobře chápal: „Dalo Vám to práci“, to bylo jediné, co Masaryk o mém doplňku v jeho spise řekl. Přiznávám, že jsem čekal otázky týkající se mých prací. Ani těch se nedotkl, nemám-li sem zařadit pochvalnou zmínku o měsíčníku Slovanský přehled. Toho jsem použil k zmínce o nedobré situaci časopisu, který obec legionářská roku 1925 ochotně vzala do svého nákladu, netušíc, že v národě naprosto nenajde porozumění pro časopis, referující pravidelně o životě bratrů Slovanů. Pověděl jsem prezidentu, jak

s nezdarem skončila akce redakce i administrace, aby Slovanický přehled kupovaly do svých knihoven střední školy. „To znám“, řekl Masaryk. „Jedněm jste leví, druhým praví.“ Proč bych zapíral, že jsem tenkrát sledoval ten cíl, aby prezident, který tolik ze svých prostředků pomohl kulturním podnikům, přispěl na časopis vydávaný legionáři, ale zda mé upozornění na velikou pasivnost Slovanického přehledu vedlo k nějaké podpoře prezidentově, nenamáhal jsem vyzvědět.¹⁹ Ještě za presidentství Masaryka legionářská obec velmi ztrátové vydávání toho časopisu zastavila (časopis do svého nákladu vzal knihkupec Petr²⁰).

Nepadlo-li při třech audiencích slovo o Masarykově Rusku a Evropě, platí to ještě více o mých spisech – vydaných a slíbených. Jediné slovo neřekl např. o mé odmítavé kritice Bidlova spisu Dějiny Slovanství,²¹ ač od tajemníka Škracha jsem zvěděl, že presidenta zajímala a se Škrachem o tom mluvil. Ne-dotkl se mých cest do Sovětského svazu, ač moje reportáže ho zajímaly a mluvil o nich například s profesorem Šustou (tohle mi sdělil sám Šusta).

Ke vzpomínkám na Masarykovo mlčení při mých audiencích mohu připojit stručnou zprávu o tom, jak Masaryk pevně stál na tom, abych byl mezi členy založeného Slovanického ústavu, které jmenoval prezident. Šest let to trvalo, než zákonem²² Národního shromáždění zrozený Slovanický ústav vešel v život. Stalo se to teprve roku 1928, když věc vzal do ruky profesor Krofta po svém vyslancování v Berlíně. Několik profesorů Karlovy university se namáhalo, aby mezi prezidentem jmenovanými řádnými členy nebyl „bolševik“ Slavík. Opírali se při tom o agrárního ministra školství Hodžu²³, ale když Krofta vyšel s argumentem, že je to vůle presidentova, odpor zmizel (to mám od Krofty). Po tajemníkovi Škrachovi dostal jsem od Masaryka tento vzkaz: Stálo to práci, prosadit mé členství v Slovanickém ústavu. Budou mi tam házet klacky pod nohy, ale abych odtamtud neutíkal, ale zvedl ten klacek a řezal ty pány! V tom drastickém výroku cítil jsem Masaryka, který znal své pappenheimské z dob profesorování na filosofické fakultě, kde ho nezvolili děkanem, ač tu funkci zastávala kdejaká vědecká jalovice. Řídil jsem se Masarykovým vzkazem, neb páni, tvořící kompaktní většinu, dali mi často příležitost. Ale to nepatří do těchto vzpomínek. Snad patří sem jen zaregistrování, že jsem byl po únoru 1948 vyloučen jako antibolševik. Vyloučen od těch, kteří roku 1945 zamítli můj návrh, aby Slovanický ústav vydal k třicátému výročí ruské revoluce kritický soubor Leninových projevů roku 1917!²⁴

2. Audience u Edvarda Beneše

Několikrát byl jsem povolán, abych ministru zahraničí podal zprávu o Ruském historickém archivu a Slovanické knihovně, patřících do jeho resortu. Ale to byla zřejmě jen záminka. Sotva jsem dořekl pár slov o těchto vědeckých

ústavech, Beneš začal s otázkami politickými a zejména se vyptával, jak se dívám na nejnovější události v Sovětském svazu. Zatímco Masaryk mne uváděl do rozpaků svým mlčením, Beneš byl pravým opakem. Uváděl mne do rozpaků, případně do skutečných nesnází, otázkami o věcech, o kterých mohl být z různých zdrojů dobře informován, zatímco já svými vědomostmi byl jsem odkázán na tisk a to jen na malou jeho část. Pomáhal jsem si při tom svou základní tezí: Za všech revolucí současníci se v hodnocení revoluce mýlili. Mýlili se revolucionáři a také jejich odpůrci. Jsem si tedy vědom, že budoucí vývoj se vysměje lecčemu, co o bolševické revoluci tvrdím.

Moje „slyšení“ začala v době, kdy Sovětský svaz začal se přibližovat k ženevské Společnosti národů a vzdalovat se od Německa, s nímž se mazaně sblížil v době janovské konference. Beneš uznával, že Sovětský svaz vstoupil do Společnosti národů pod vlivem nebezpečí, které mu zahrozilo od Japonska a mohutního hitlerovského nacismu, já jsem připomenul, co jsem se dočetl, když bolševická strana byla nucena svým soudruhům vysvětlit, jak se mohlo stát, že Sovětský svaz vstoupil do organizace, o které po dlouhá léta bolševičtí předáci tvrdili, že „Liga národů není instrumentem míru, nýbrž instrumentem imperialistů, připravujících válku proti komunismu“. Připomenul jsem výrok Lunačarského²⁵ z časopisu Kommunističeskij internacional, že bolševici budou používat „ampliónů“ Společnosti národy pro svou revoluční propagandu. Připomenul jsem také několik výroků Stalinových, mezi nimi i jeho výrok na XV. sjezdu strany,²⁶ že bolševici nesmí zapomínat na slova Lenina, že konflikt Sovětského svazu s kapitalistickými státy je neodvratný, ale že Sovětský svaz, poněvadž je dosud slabý, musí obratně tuto srážku oddalovat do doby pro komunisty příznivé, to jest do doby, kdy se dostaví nová revoluční situace, buď následkem toho, že v západní Evropě vybuchnou revoluce, buď následkem revoluce v koloniích nebo následkem toho, že soupeřící kapitalistické státy „se poperou mezi sebou“. Připomenul jsem také slova Lenina, že sovětská vláda má kapitalistické státy do války seštvávat.²⁷ Beneš se při mých výkladech usmíval, ale s mým závěrem, že bolševici budou se pokoušet Společnost národů rozložit z vnitřku (iz vnútri), nesouhlasil jako příliš akademickým. Vývoj událostí prý nutí, aby Sovětský svaz v zájmu své bezpečnosti zvolil tábor demokracie proti německému a japonskému fašismu.

Moje první slyšení u ministra Beneše spadala do doby, kdy Stalin dovršil své vítězství nad Trockým vyvezením poraženého protivníka ze sovětské země. Prohlásil jsem to za porážku těch bolševiků, kteří ulpěli na tezi Leninově, že bolševická revoluce se neudrží, nedostaví-li se brzo socialistická revoluce v západní Evropě, kterou tedy bolševici musí stůj co stůj v Evropě roznítit. Za obrovský pokrok v ruské revoluci jsem prohlásil stanovisko Stalinovo, že Rusko vybuduje socialismus samo a svými hospodářskými úspěchy dokáže světu,

že socialistické metody hospodářské jsou pro lidstvo výhodnější než kapitalistické. Zde už zřejmě se rýsuje heterogenie cílů v revoluci. Opravdový socialismus v Rusku se nevybuduje, ale urychleným tempem se likviduje to, co ruský veletát po staletí činilo slabým a chudým. Staletý územní růst ruské říše zabránil normálnímu vzniku měst, ohniskům veškeré kultury. Budováním průmyslových středisek bolševická revoluce odstraňuje tento nedostatek. Ať už konec ruské revoluce bude jakýkoli, tato rychle budovaná průmyslová střediska zůstanou. Na otázku, jak si představuji další vývoj bolševického panství, přišel jsem s výkladem, že tzv. Nová ekonomická politika naznačuje věci příští. Vzmáhá se v Rusku nová buržoazie, především opravdová buržoazie selská, jež promluví své slovo. Tato má prognóza, se kterou Beneš souhlasil, ukázala se zcela falešná. Jak se ukázalo v nejbližších třech letech, bolševická strana, respektive Stalin, druhou agrární revolucí zbavil se buržoazní (kulacké) vrstvy na selském venkově. Pokládal jsem tento bezohledný řez za smrtelnou chybu a domníval se, že pokus o kolektivizaci ruského zemědělství musí skončit fiaskem. Asi po dalších třech nebo čtyřech letech ministr Beneš mi připomenul, že má diagnóza či předpověď o ruských kolchozech ukázala se nesprávnou. Přiznal jsem, že jsem špatně viděl. Před deseti lety mnozí dali se svést k předpovědi, že bolševické pokusnictví brzo skončí, když Rusko v letech dvacátých zachvátil hladomor. Mne k podobnému falešnému závěru svedl hospodářský rozmach za Nové ekonomické politiky, jehož jsem byl roku 1926 a 1927 očitým svědkem.²⁸

K mému názoru, že radikální Stalinův pokus zbavit se narostlé selské buržoazie se nezdaří, vznikl pod vlivem třetího zájezdu do Sovětského svazu, kde jsem uviděl úžasnou aprovidační bídu, takovou, jaká u nás nebyla za nejhorších dnů světové války.²⁹ Veliká Rus to vydržela a další vývoj se mi opravdu po té stránce vysmál. Přes tuto blamáž Beneš viděl ve mně autoritu či znalce sovětských věcí. Při každém slyšení se k ruským poměrům vracel. Chtěl ode mně slyšet o situaci pětiletky a ježto jsem měl před sebou sociologa, mohl jsem směle vykládat svou teorii heterogenie cílů v ruské revoluci. Bolševici věří, že překotným budováním průmyslových středisek jdou k socialismu, já vidím v úsilí o vybudování socialismu v malokulturní, z carského despotismu se osvobodivší zemi jen dohánění kultury, ve které se Rusko opozdilo následkem obrovského teritoriálního rozvoje. Bolševici věří, že zemědělství socializovali, zkollektivizovali. Podle mého pojetí v kolchozech ruští sedláci byli vzati pod komando a teprve se učí zemědělské pracovní kultuře. Neb je hrubou chybou výklad všech ruských revolucionářů o kořenu mužikovy bídy a zaostalosti. Vina se svádí na carský despotismus, na poměščíky, sedláky vykořisťující. Ve skutečnosti následkem nedostatečné sítě měst v Rusku zaostával nejen poměščík, ale i sedlák. A když roku 1861 krépostné právo bylo zrušeno, bída sedlácká trvala dále, poněvadž naprosto se nemohl rovnat například českému sedláku, když roku

1848 poddanství u nás bylo zrušeno. Ruští učenci a zejména revolucionáři přišli s absurdností, že sedlákům byla vzata půda. Pochybnost této argumentace se ukázala po revolučním převratu roku 1917. Sedlákům bylo dovoleno rozebrat si veškerou panskou, církevní, carskou půdu, ale během prvního desetiletí bolševické revoluce se ukázalo, že bída z ruského venkova nezmizí. Zmáhala se velmi tenká vrstva „kulaků“, na kterou se vrhala vina vyřídění proti ostatní selské mase. Ve skutečnosti hlavním pramenem bídy ruského venkova byl nedostatek zemědělské kultury, pracovitosti. Na tento kořen bezděčně udeřil Lev Trockij, když na jednom sjezdu strany prohlásil, že bolševická revoluce je vlastně revolucí proti ruské – lenosti. Ať tedy osudy ruské kolektivizace budou jakékoli, jedno zbude – zvýšení zemědělské kultury, které ruští sedláci získávají pod komandem několika dovednějších jednotlivců. Krátce sovětské kolchozy dohánějí, co ruskému venkovu nedaly velkostatky poměštické.

Beneš se zájmem přerušoval otázkami můj kantorský výklad a když jsem skončil, řekl, že bych měl o selské otázce v Rusku napsat podrobnější studii. Odpověděl jsem, že to byl můj původní záměr. Že knížka Základy carismu, kterou jsem roku 1927 vydal, měla vlastně být úvodem ke spisu Abolicionismus a revolucionismus v Rusku³⁰. Jádrem knihy mělo být vyličení poměrů selského stavu, jenž se octl v začarovaném kruhu, když z důvodů morálních nemohl být dále držen v nevolnictví, ale svobodu dostal, když ještě nedospěl k pracovní kultuře, jak tomu bylo při selské abolicí v západní a střední Evropě. Ale práci o selské abolicí jsem nenapsal, stržen zájmem o otázky přítomné bolševické revoluce, ovšem také tím, že při diskusi s profesorem Pekařem zašel jsem do oboru teorie historického poznání. Přiznal jsem, že užiji materiálu z nenapsaného spisu až v monografiích o ruské revoluci dojdou ke svazku Vzestup Stalina, kde mnoho místa mělo být věnováno druhé agrární revoluci – vytvoření kolchozů. K vydání tohoto svazku nedošlo, nespátřil světlo světa ani svazek Pád Trockého, když hrozivý hitlerovský mrak vedl ke spojenecké smlouvě Československa se Sovětským svazem.

Z napsaného je, tuším, patrné, že mé audience u ministra Beneše neunesly ráz hovoru podřízeného úředníka ke svému šéfu. Ten ráz měly i tři audience, které jsem měl u Beneše presidenta. Ale u presidentských audiencí nebylo již hlavním tématem sovětské Rusko, nýbrž nacistické Německo a fašismus u nás. Zde jsem se ve svých náhledech držel zpátky a přiznával, že do poměrů německých jsem svým studiem nevnikl. Z rozhovoru jsem poznal, že hrozba nacismu sedí v Benešově hlavě a že vlastně rád by slyšel nějaký výklad, který by ujistil, že to s tím Damoklovým mečem nad Československem není tak zlé. Po té stránce jsem ho nepotěšil. Zde zaregistruji jednu epizodu. Beneš položil mi otázku, jaký poměr k fašismu mají středoškolská profesora. Řekl jsem, že jsem už léta mimo střední školu, že se vlastně stýkám jen s několika kolegy. Ale co slyším,

nasvědčuje, že sklony k fašismu mezi profesory jsou. Udál se například takový případ. Třídní profesor v oktávě položil žákům – abiturientům otázku, zda by bylo správné, kdyby ve válce mezi státy demokratickými a fašistickými Francie byla poražena a jižní její část, především Provence, byla připojena k Itálii. A když studenti unisono prohlásili, že by to bylo nesprávné, třídní profesor prohlásil, že by to správné bylo. Po těchto slovech prezident Beneš vyskočil ze křesla: „Tomuhle nevěřím, to je nepravda, výmysl. Kdo Vám tohle řekl?“ Odpověděl jsem: „Jeden z abiturientů třídy“. Beneš: „Ten Vám lhal“. „Pane presidente, ještě dnes Vám mohu toho abiturienta přivést. Je to moje dcera!“ Po těch slovech Beneš chodil jako pardál klecí po komnatě a po hezké chvíli mlčení se otázel: „Jak se jmenuje ten profesor? Vypadá to jako denunziace, ale možno dát příležitost dotyčnému profesoru prokázat, že jeho žáci – abiturienti o něm mluvili ošklivou nepravdu.“ „Ten profesor je dnes ředitelem gymnázia v Mladé Boleslavi a je to Váš spolužák Sládeček. Spolužák z vinohradského gymnázia!“ Po tomto sdělení Beneš usedl, zřejmě přestal pochybovat, že jsem mu donesl nějaký klep či výmysl.

Po osvobození roku 1945 zavolal si mne jen jednou. Bylo to krátce potom, co Ruský historický archiv byl darován Sovětskému svazu. Odvezeny byly do Moskvy dokumenty, ale zbyla zde velká knihovna a sbírka novin. Beneš, který zvěděl, že jsem byl po Mnichově direktorství archivu zbaven, položil mi otázku, jaké mám plány. Řekl jsem, že jsem dosáhl věku šedesáti let, že jsem uzrál pro penzi, které chci využít k dokončení některých svých spisů a k vydání těch, jež za okupace byly zničeny. Jinak se nezříkám činnosti publicistické. Tím rozhovor o mých osobních věcech skončil a prezident hned položil otázku, jak se dívám na další vývoj Sovětského svazu. Řekl jsem, že celou dobu války jsem byl zbaven možnosti sledovat sovětský tisk a ovšem i jiný zahraniční tisk, kromě fašistického. Teoreticky vzato, čekám, že v ruské revoluci se jde tam, kam se zašlo za všech velkých revolucí dřívějších – k nacionalismu. A že to nebude jen v Rusku, kde nacionalismus vybuchí, ale v mnohých jiných končinách Evropy. Vyhnání Němců z tolika zemí bude pracovat tím směrem. Za první republiky Masaryka jímala úzkost, že v rámci Československa zůstává tolik miliónů Němců, teď aby nás jímala úzkost z toho, že vysídlení Němci budou se pokoušet dostat se zpět do starých sidel. Když však jsem si dovolil otázku, zda nebylo by bývalo lépe – transferovat jen opravdové henleinovce, Beneš na to reagoval rozčileně, jak jsem to nikdy před tím neviděl. Hned při vstupu k němu překvapil mne jeho tělesný vzhled. To nebyl Beneš z první republiky, ale opravdová facies hipokratická – na smrt nemocný člověk. Ten dojem zvýšila i jeho řeč, výslovnost. A co působilo na mne nejvíce depresivně, byla chabá duševní kondice. To byl žalostný zbytek Beneše z první republiky. To jsem řekl některým svým přátelům po tomto posledním setkání s tímto velikým mužem.

Asi dva roky potom řekl mi redaktor týdeníku Svobodný zítřek, že zvěděl, že právě vyšlý můj článek v Zítřku prezident pochválil. To byl poslední dozvuk mých styků s Edvardem Benešem. Za několik neděl potom v Svobodném zítřku mne přestali tisknout.³¹ Petr Zenkl totiž, jak mi bylo řečeno, slíbil odcházejícímu sovětskému vyslanci Zorinovi³², že nenechá „toho trockistu Slavíka“ – jak mne nazval Zorin – v orgáně národně socialistickém psát. V tom nebyl jen trn nepřátelství Zenklova ke mně. Věděl, že Beneš nebude dlouho živ a že dojde k volbě presidenta, nekomunistická většina parlamentu bude volit nekomunistu a že šance by měl on, hlava nejpočetnější nekomunistické strany. Proto za každou cenu chtěl být v Moskvě persona grata. Zašel při tom tak daleko, že navrhl, abych byl ze strany národních socialistů vyloučen, poněvadž prý narušuji mír v Národní frontě. Jen náhodou jeho návrh nezískal ve výkonném výboru většinu.

3. Z kladenských diskusí s A. Zápotockým

Ještě s jedním presidentem měl jsem příležitost mluvit o ruské revoluci. Nebylo to na poli vědeckém, ale na politických schůzích a v novinách – před více než padesáti lety, tedy v době, kdy nikdo, a snad nejméně sám A. Zápotocký, netušil, že výmluvný tribun kladenského lidu zasedne jako hlava československého státu na hradě českých králů. Bylo to na Kladně, kde jsem se octl roku 1913 jako profesor tamní reálky. Počítal jsem, že tam pobudu jediný rok a že budu z důvodů vědeckých přikázán do Prahy. Vypukla však světová válka a prodloužila můj pobyt na Kladně na osm let. A s čím jsem nejméně počítal: byl jsem na Kladně stržen do politického víru, což bylo zcela v rozporu s mým životním programem.

Ježto pokládal jsem pobyt na Kladně za krátké provizorium, nepokoušel jsem se první rok vnikat do kladenského veřejného života. Před válkou poznal jsem jen Ludvíka Austa³³, dlouholetého sociálně demokratického poslance za Kladensko. Kolega z reálky představil mne panu poslanci na ulici. Aust, původním povoláním řemeslník (tuším obuvník), byl muž uhlazený. Při prvním setkání vyčastoval mne poklonou. Slyšel o mé „krásné“ přednášce o Bezručovi v Sokole. Nebyla to přednáška, nýbrž asi půlhodinový úvod na večeru, kde Bezručovy básně recitovala dáma z Prahy. Nemluvil jsem o Bezručovi, ale o těžkém životě ostravských a kladenských dělníků na konci 19. století a hlavně o tom, jak se v českých zemích dostaly uhelné doly do rukou německého nebo aspoň nečeského kapitálu. Tohle patrně bylo příčinou, že o přednášce přinesla pochvalnou zprávu kladenská Svoboda, tenkrát ovšem list sociálně demokratický. Odtud Aust patrně měl o mém proslovu vědomost. Během války jsem přišel do styku s kladenskými socialisty jako člen komise pro podporu hladovějících, ale jejich jména jsem zapomněl, třeba s leckterým jsem vykonal křížovou cestu při zjišťování oprávněnosti podpory. Prošli jsme například hornickou

čtvrť Pod průhonem, uviděl jsem večeřet děti „kávu“, horkou vodu, začerněnou povidly velmi pochybné jakosti. Beránčí trpělivost kladenské chudiny měl jsem příležitost pozorovat i pod širým nebem. Nahodil jsem se například k takové scéně. Bohatý majitel pole dal kočímu podruhé přeorávat brambořiště, aby od tamtud vyškralal těch pár bramborů, které zůstaly v zemi po prvním vyorávání. U pole stál zástup lidí (ženy, děti a několik mužů) s košíky a motykami. Hodiny čekal, až pole bude podruhé přeoráno. Odvážil-li se některý nedočkavec na část pole už podruhé přeoraného, kulhavý sedlák ho zahnal bičem. A tohle si padesátičlenný zástup, vyzbrojený motýčkami, dal líbit, nota bene od bezdětného zbohatlíka, v té době obecně známého keřase. Tady jsem měl příležitost poznat půdu, ze které v prvních měsících československého státu vyrostl „rudý Kronšadt“. Nebylo třeba přílišné demagogie, aby dobrý kladenský lid se dal strhnout k excesům proti keřasům i těm, kdo nepředražovali.

A. Zápotockého za let válečných jsem nepoznal, vojákoval. Setkal jsem se s ním teprve v kladenském národním výboru, který po 28. říjnu na Kladně a v kladenském okrese opravdu „vládl“. Ale i tam se Zápotocký objevil dosti pozdě. Doplnil delegáty sociálně demokratické, kteří, pokud je pamatuji, byli jen čtyři (poslanec Aust, redaktor K. Kindl, učitel Náprstek, Zápotocký). Ač jednání výboru projednávalo ožehavé případy a bývalo někdy bouřlivé, bouřlivák Zápotocký kupodivu do něho nezasahoval. V paměti mi jen uvízla jedna námitka proti jednomu mému článku v týdeníku Věstník národního výboru. Byl jsem pověřen jeho redakcí. Ve vzrušené době tento náš orgán měl mnoho odběratelů a bohatou inzerci, takže byl finančně na národním výboru zcela nezávislým (aspoň v době, kdy jsem byl jeho bezplatným redaktorem). Využíval jsem té okolnosti a psal tam, jako by to byl můj osobní orgán. Právě proti tomu se Zápotocký ozval. Ostatně brzo přestal schůze národního výboru navštěvovat. Bylo to od okamžiku, kdy na Kladno přišel Alois Muna³⁴. Zápotocký to byl, kdo se nejvíce zasazoval o to, aby Munovi, po návratu z Ruska obviněnému a napadanému legionáři, byl na Kladně poskytnut útluk. A Muna to byl, který vlastně přinesl Zápotockému evangelium bolševické revoluce. Teprve po příchodu Munově Zápotocký začal revolučně hořet a rychlým tempem zapalovat Kladno.

Od počátku prosince roku 1918 Kladno začalo „rudnout“. Schůze následovala za schůzí a nejčastějším referentem byl Zápotocký. Vystoupil jsem několikrát jako jeho oponent, ale dnes – po půl století – nemohl bych o tom říci něco jistého. Vedl jsem si tenkrát na Kladně diář, ve kterém jsem dosti podrobně zaznamenával leccos ze schůzových mejdanů. Bylo tam leccos zachyceno z diskusí se Zápotockým. Bohužel, za nacistické okupace můj deník dostal se do ohně (píši o tom ve svých vzpomínkách Když minulo let padesát³⁵). Po všechně shrnuto, snažil jsem se na Zápotockého zápal pro bolševickou revoluci

lít vodu výkladem, že o ruské revoluci po jednoročním jejím trvání víme málo určitého. Za to však jsou známy hospodářské a kulturní poměry ruské země v době, kdy tam revoluce vypukla. I kdybychom nic o bolševické revoluci nevěděli, nesporný fakt, že v Rusku je obyvatelstvo většinou negramotné, musí vést k závěru, že žádný revoluční radikalismus nemůže tam vytvořit zřízení socialistické, tj. dokonalejší, než jsou ta, k nimž dosud dospěly státy západoevropské. Tak jsem tenkrát argumentoval.

Bezděčně se vtírá otázka: Jak padesát let bolševické revoluce rozhodlo o této mé argumentaci proti Zápotockého víře, že bolševická revoluce v Rusku začala budovat socialismus. Komunista odpoví, že jsem prohrál, že v Rusku bolševická revoluce už socialismus uskutečnila a že dokonce v Sovětském svazu jsou už na cestě ke komunismu. Jenže tomuto tvrzení jsou v cestě mnohá fakta. Především nesporný fakt, že většina pracujících západoevropských států, ač je pro socialismus a proti kapitalismu, dodnes se nedává ruským příkladem zlákat a bolševismu odmítá. A proti tezi, že v Sovětském svazu je uskutečněn socialismus, stojí fakt, že za Stalina komunisté tvrdili, že v Rusku je socialismus uskutečněn a dokonce tvrdili, že na tomto uskutečnění socialismu má největší zásluhu – Stalin. A dnes mluví o éře Stalinova „kultu“, což pro sociologa je naprosto nevědecký výklad Stalinova despotismu. Ale vraťme se na Kladno za prvních let ruské revoluce.

Padla-li do propasti nepaměti většina mých politických diskusí se Zápotockým o ruské revoluci, v neživější paměti trvá a do smrti bude trvat schůze, kde nešlo o bolševismus, ale o naše věci domácí. Vryla se mi do mozku, ježto skončila situací, kdy nescházelo mnoho a byl bych se stal obětí rozvášněné duše davu.

Sociální demokraté, mající se v krátké době stát většinou komunisty, uspořádali míting s programem: Odvolání legionářské posádky z Kladna a vrácení budovy reálky jejímu školskému účelu. Prostorná kaple kladenské reálky, kde se schůze konala, byla nabita do posledního místa. Referentem byl Zápotocký. Jeho řečnické umění je dnes známo. Ač jistě nikdy neměl v ruce nějaký „Katechismus der Redekunst“, Zápotocký, povoláním původně kameník, dovedl velmi psychologicky řadit argumenty ke gradaci. Také tenkrát své důvody pro odchod vojenské posádky z budovy reálky účinně vystupňoval. Kladenskou reálku proměnili prý v kasárna Němci (podle pravdy, byla to rakouská vláda, jež za války změnila budovu reálky v lazaret) a tato německá nekulturnost trvá dosud. Třeba energicky žádat, aby tato nekulturnost zmizela a budova vrácena účelu, pro který byla kladenským lidem postavena – vzdělání.

Když skončil dlouhotrvající potlesk, přihlásil jsem se ke slovu. Řekl jsem, že úplně souhlasím se vším, co zde uvedl „předřečník“. Je opravdu na čase, aby

se budova reálky co nejdříve vrátila svému osvětovému účelu. Domnívám se, že by se to už dávno stalo, a že není tajemství pro nikoho, kdo zavinil, že se to nestalo. Legionářská posádka byla poslána do Kladna, když se tu objevila jiná nekulturnost. Vím velmi dobře, co kladenský lid zkusil za války, jakou kalvárii hladu a utrpení prošel a nebylo třeba ani demagogie, aby se dal strhnout k činům, jako bylo například vodění spoluobčanů pod šibenice. Ale v každém kulturním státě od toho jsou řádné soudy, aby soudily a trestaly. Znásilňování občanů nevinných, případně i vinných pouličními samosoudy je a bylo vždy nekulturností. A tahle nekulturnost to byla, jež způsobila, že budova reálky nebyla dosud vrácena svému školskému poslání. Na toto moje kontra nikdy neodpověděl, schůze skončila, účastníci se klidně rozcházelí a já v duchu jsem se domníval, že jsem si posluchače získal tím, co jsem řekl o dobráctví kladenského lidu, který tolik vytrpěl za války. Vyšlo to jinak.

Budova kladenské reálky stojí v parku, který tenkrát byl ohrazen vysokou železnou mříží, v níž byly dva východy Jeden hlavní, k němuž se šlo delší cestou parkem, druhý vedlejší, hned v sousedství budovy. Vycházel jsem v proudu lidí tímto vedlejším východem. Když jsem se octl na ulici, vykřikla starší žena několik kroků ode mně: „Vždyť to je ten, co o nás napsal, že kradem!“ Zástupem projelo vzrušení. Přede mne se prodrala jiná žena a zaječela: „Ty špinící ničemo, vlastní žena měla by tě zakopat šest metrů pod zem!“ Co dělat v situaci tak nenadálé? Cítil jsem, že mám proti sobě rozvášněnou duši davu, kde i nejrozzumnější argumenty selhávají. Jak jsem mohl rozlíceným ženám dlouze vykládat, co zde právě vrhám na papír. Do národně demokratického týdeníku Stráž svobody napsal jsem ve dnech Husových oslav tento epigram³⁶:

Dnes nemožno upálit

Mistře, být na Kladně a ne v Kostnici,
nebyl bys skončil na hranici.
Než smrt by šlehla plamenná,
my rozkradli by polena.

Popud k epigramu daly mi zprávy hut'ských mistrů, jak každý si odnáší ze závodu, co chce, a že portýři jsou proti tomu bezmocní. Z této epigramové hříčky se zrodilo to „napsal o nás, že kradem!“ Vykládejte to davu zvedajícímu proti vám pěsti a hole. V bezradné situaci jsem však provedl psychologickou hloupost a přilil petrolej. Zvolal jsem na ženu, která mne chtěla zakopat: „Paní, dejte si na hlavu studený obklad!“ Vypukl lomoz. Vyprostil jsem se z obklíčení a zamířil k domovu. Bydlil jsem několik minut za reálkou, v nové vilové čtvrti, zvané lidově „v Habeši“. Pobouřený zástup šel mi v patách. To znamenalo, že jej přivedu ke svému bytu a že se přinejmenším octnu v nebezpečí okna vily. Zahnul jsem tedy a obcházel park reálky s úmyslem najít útočiště v budově

reálky hlavním vchodem. Zatím však odtamtud hrnul se druhý, hlavní proud účastníků schůze. Zahnul jsem tedy cestou jediné volnou, vedoucí na novokladenském náměstí, a doufal, že najdu útočiště v kavárně Slávii. Bylo tam několik minut cesty, ale ty minuty zdály se mi věčné, když jsem co chvíli čekal, že padající nadávky budou vystřídány padáním ran holemi. Sotva jsem v kavárně usedl, přihnal se zděšený kavárník: „Pane profesore, budete odpovědnější, jestli mi vytlučou okna a zdemolují místnost.“ Odpověděl jsem požadavkem, abych dostal bílou kávu. Kavárník však úpěnlivě naléhal, abych kavárnu opustil. V tom přiběhl vrchní a oznámil, že se lidé rozcházejí.

Kdo způsobil ten obrat, zvěděl jsem starého řídícího učitele, bydlícího v domě hned vedle kavárny. Lomozné výkřiky přivedly ho k oknu a pozoroval dav. Zahlédl Zápotockého, jak v průvodu neznámého muže přiblížil se k zástupu, který hned potom začal se rozcházet. Zápotocký měl smysl pro vtip, čítal Stráž svobody a rázem asi poznal, jak to pobuřující „napsal, že kradem“ vzniklo. Přišel tedy z nedalekého Lidového domu vyprostil mne z nebezpečného obležení.

A jaká ironie náhody. Zplodil-li epigram srocení lidu proti mně, k jinému mému epigramu poskytlo příležitost srocení lidu proti Zápotockému. Srocení domnělé! V době, kdy v Kladně byla krajní nouze o mléko, roznesla se po Kladně pověst, že rodina Zápotockých dostává mléko od sedláka ze kterého vesnice. Pověst byla falešná a také výprava žen k Zápotockým byla patrně výmyslem. Hodilo se to k epigramu, k němuž v téže době pointu poskytl redaktor Josef Stivín³⁷. Napsal tenkrát v Právu lidu, že kladenskou Svobodu rediguje chlapec. Tohle jediné byla pravda. Tenkrát, nevím proč, figuroval jako nastrčený odpovědný redaktor asi devatenáctiletý František Němec³⁸, na konci života redaktor Svobodného slova, populární svými soudničkami (zemřel, tuším, roku 1965). Tohle tedy byl epigram v národně demokratické Stráži svobody:

Bolševické mléko

Motto: Kladenskou Svobodu rediguje chlapec (Stivín ve Právu lidu)

Žen ustaraných zaplanula zlost,
že v městě Kladně mléka není dost.
Šly k Zápotockým za štvavým hlasem,
že vůdce lidu zásobován keřasem.
Rci, soudruhu, odkud bílé kafičko,
vznej, kam posíláš sobě pro mlíčko?
Lide můj, snad četls článek Stivína,
ten prozradil taje mého kravína.
Odkud mléko mám, to je nasnadě:
Redakci Svobody teče po bradě!

Epigram vzbudil na Kladně veselost a stal se hodně známým přičiněním – Zápotockého. Dal totiž veršování v plném znění otisknout v kladenské Svobodě (když prý honorář za to už byl vyplacen!). Odtud, nikoli ze Stráže svobody kladenským lidem nečtené, epigram se dostal do širokých vrstev!³⁹

Zcela neuvěřitelně však vypadá, povím-li, že poslední naše výměna názorů skončila polemikou Zápotockého proti mému epigramu. Bylo to čtvrt století po našich kladenských mejdanech. Zápotocký, tenkrát mocný předseda ÚRO⁴⁰ měl v říjnu roku 1945 projev o dobrovolnických brigádách. Dnes ten projev najdete v Zápotockého knize O kultuře a inteligenci⁴¹. Odtud přebírám celý pasus, kde si se mnou zapolemizoval, s tehdejším mým epigramem⁴², tváře se, že autor není mu znám: „Slyšeli jste přece nebo četli o neštěstí, které se stalo na dole Schöller na Kladně. Lékař a jeho manželka přišli tam o život. Zde máte potvrzení toho, jak falešná a nesprávná je teze – tvoření dobrovolných brigád. Jak strašně nebezpečí tu hrozí celému národu, pochopil nejlépe nový náš národní básník Nebudimír, který se bije za svobodný zítřek. Napsal proto výstižný epigram. Nedivil bych se, kdyby jej správa pražské obce vylepila v pražských elektrikách. Slyšte:

Co Čech, to havíř
Lékař kopající uhlí byl zavalen balvanem.
Vedlejší cíle tohoto opatření,
zvýšiti české vrtačení.

Zde máte aspoň kousek pozoruhodného básnického výplodu. Pan Nebudimír jistě není reakcionář. Ne, on se přece bije za svobodný zítřek. On chce být vyvoleným básníkem a zachránit národ před vrtačením.“⁴³

Bohužel pan předseda ÚRO podal „kousek“ mého epigramu tak zkomoleně, že posluchač či čtenář musí zapochybovat o „výstižnosti“ básnického plodu. Musím to tedy opravit, už proto, že z knížky Zápotockého přešel tento znetvořený kousek epigramu do knížky Vojtěcha Dolejšího⁴⁴ *Noviny a novináři*⁴⁵. První dva citované řádky do epigramu nepatří. To je nadpis a motto epigramu a posledním dvěma řádkům možno rozumět jen z veršů, které v epigramu předcházejí:⁴⁶

V době, kdy zkázou hrozí atomové bomby,
Všichni v dolech musíme vrtat katakomby.
Vedlejší cíle tohoto opatření,
zvýšiti české vrtačení.

Musím však opravit i na pravou míru přivést to, co Zápotocký v rozhlasu řekl o novém básníku Nebudimírovi. Dobře věděl, že tu nejde o básníka. Když epigram *Co Čech, to havíř* v týdeníku *Svobodný zítřek* vyšel, Zápotocký osobně zatelefonoval do redakce a rozmarň se tázal, kdo je ten Nebudimír, co na-

psal epigram v posledním čísle. Redaktor Luděk Stránský⁴⁷ do telefonu odpověděl, že neporušuje žádné redakční tajemství, poněvadž ten pseudonym najde ve slovníku pseudonymů. Autorem je Slavík. Zápotocký: „Který Slavík?“ Stránský: „Slavík, historik.“ Zápotocký: „Ten fašista!“

Ach, ten fašista! Tím zvoláním končí má diskuse se Zápotockým.⁴⁸ Pokusil se proti mně obhájit absurdnost – posílání nebo připouštění lékařů k hornické práci. Že to neobhájl, dosvědčuje fakt, že brigády lékařů v dolech, zatímco horníci ztráceli čas v lékařských čekárnách, přestaly. Poslední slova Zápotockého o mne jsou v dokonalém souladu s tím, co se říkalo o mně střídavě padesát let. Výrok pana předsedy ÚRO „Slavík, fašista“ je ve shodě s výrokem agrárního ministra Hodži: „Slavík, ten bolševik!“

PŘÍLOHA

Warjah Nebudimírovič: Balada o hradním kaplanu

To bylo dávno. V černý den
po bitvě na Bílé hoře.
Zimní král ujel z Prahy ven,
pusto na královském dvoře.

Kdo rebel, včas se uklidil,
jednoho zvyk zdržel vzadu:
v své cele dvorní kaplan zbyl,
jediný na pražském hradu.

Každý se vyhnul moři běd,
když cizák na plen hrnul,
na bibli páně kaplan sed,
v té póze obranné strnul.

Diví rejštaři míří v síň,
palaši mává naň četa,
nespasí-li sám hospodin,
po hradním kaplanu veta.

Kdo v zázraky nevěříš, hled',
jak spasil bůh od útoku.
Kol kaplana vystavěl zeď,
zazdil ho na tři sta roků.

Tři sta let přešlo jako sen,
pověst však stále jde lidem,
v hradních zdech kaplan uzavřen,
na bibli páně spí s klidem.

Jen když na věži u Víta,
hodina dvanáctá bije,
kaplan zburcován procítá,
bibli však pod šosy skryje.

*Státní ústřední archiv v Praze, fond J.Slavík, inv. č. 24, stroj. orig. A 4 25s.,
tisk A 4 1s.*

POZNÁMKY

- ¹ J. Slavík. *Iluze a skutečnost* (ed. J. Bouček). Praha 2000.
- ² V prvním ročníku byl Slavík posluchačem Masarykovy přednášky *Filosofie dějin*, navštěvoval také Masarykovu přednášku *Filosofie dějin malého národa* a *Dějiny filosofie* v následujícím školním roce, filosofický seminář v r. 1905/6. Archiv UK, katalogy přednášek.
- ³ J. Slavík. *Za světové války a revoluce*, in: T. G. Masaryk. *Rusko a Evropa*. Díl I. Praha 1931, s. 279–335.
- ⁴ Šusta Josef, profesor obecných dějin (1874–1945).
- ⁵ Krofta Kamil, profesor čs. dějin (1876–1945).
- ⁶ Srov. J. Slavík. *Z mých styků s profesorem Pekařem I–VI*. *Národní osvobození* 18. IV.–23. V. 1937.
- ⁷ Květ Jan, profesor dějin umění (1896–1965).
- ⁸ Bidlo Jaroslav, profesor slovanských dějin (1868–1937).
- ⁹ Volf Josef, ředitel knihovny Národního muzea (1878–1937).
- ¹⁰ Škrach Vasil, vydavatel Masarykových spisů (1891–1943).
- ¹¹ *Stráž svobody* 28. V. 1919. *Nově*, in: J. Slavík. *Iluze a skutečnost*. Praha 2000, s. 33–36. Článek, který připomněl oportunistickou pasivitu komunistických radikálů za I. světové války, byl na Kladně rozšiřován i jako samostatný leták a měl velký ohlas. Viz *Stráž svobody* 4. VI. 1919.
- ¹² *Tamtéž* 28. V. 1921, článek přetisklo *Večerní České slovo*. *Nově*, in: J. Slavík. *Iluze a skutečnost*. Praha 2000, s. 39–41.
- ¹³ Editoři nového, revidovaného vydání *Ruska a Evropy* v rozhovoru se mnou r. 1995 toto Slavíkovo obvinění odmítli.
- ¹⁴ *K přípravě dodatku se dochoval dopis Františka Laichtra Škrachovi z 29. V. 1928*. Archiv Ústavu TGM, nezprac. fond, čj. 1404/1928.
- ¹⁵ Janoušek Emanuel, archivář Státního zemědělského archivu (1897–1970)
- ¹⁶ *Poslední přijetí se konalo* 18. III. 1933. Viz *Právo lidu* 19. III. 1933.
- ¹⁷ Srov. J. Slavík. *Teokracie není diskuse*. *Svobodný zítřek* 12. IX. 1946. *Nově*, in: J. Slavík. *Iluze a skutečnost*. Praha 2000, s. 80–83.
- ¹⁸ Srov. J. Bouček. *Jan Slavík v pamětech Zdeňka Kalisty*, in: Zdeněk Kalista a kulturní historie (sborník referátů). Semily 2000, s. 158–9.
- ¹⁹ *Dopisem z 7. VI. 1933* redaktoři *Slovanského přehledu* Antonín Frinta a J. Slavík poděkovali prezidentu za příspěvek 15 000 Kč na vydání 25. ročníku časopisu. Archiv Kanceláře prezidenta republiky, nezprac. fond čj. 4589/1933, dopis otištěn v bibliografii J. Bouček. Jan Slavík. Praha 1994, s. 125.
- ²⁰ Petr Václav, nakladatel (1897–1978).
- ²¹ J. Slavík, *K pokusu o syntézu dějin Slovanstva*. *Slovanský přehled* XX, 1928, č. 1, s. 32–43.
- ²² Zákon č. 27/1922 Sb.
- ²³ Hodža Milan, slovenský politik (1878–1944).
- ²⁴ Srov. J. Slavík. *Dvouletka a Leninovy spisy*. *Svobodný zítřek* III, 1947, č. 5, s. 2.
- ²⁵ Lunačarskij Anatolij V., sovětský politik, kulturní činitel (1875–1933).
- ²⁶ Roku 1927.

- ²⁷ Zde byla zkusena Leninova stať O koncesích (Slavík se na ni několikrát odvolává ve svých spisech) z 21. IV. 1921, kde Lenin píše o využívání rozporů mezi kapitalistickými státy.
- ²⁸ Viz reportáže J. Slavík. Co jsem viděl v sovětském Rusku. Praha 1926 a Po druhé v sovětském Rusku. Praha 1927.
- ²⁹ Viz J. Slavík. Po třetí sovětském Rusku. Praha 1932.
- ³⁰ J. Slavík, Abolicionismus a revolucionismus v Rusku. Český časopis historický XXVI, 1920, č. 1, s. 127–43.
- ³¹ Poslední Slavíkův článek byl otištěn v týdeníku Svobodném zítřek 9. X. 1947.
- ³² Zorin Valerian A., sovětský diplomat (1902–1986).
- ³³ Aust Ludvík, soc. dem. poslanec (1863–1924).
- ³⁴ Muna Alois, komunistický politik, r. 1929 vyloučen z KSČ (1886–1943).
- ³⁵ Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA Praha), fond Slavík, inv. č. 22. Tyto vzpomínky se dochovaly také v dalších verzích v archivu Národního muzea, pozůstalosti J. Slavíka (odkud pochází otisk ve Sborníku studií 3. Seminář pro dějiny východní Evropy. FF UK 1995, s. 100–130) a v pozůstalosti Václava Chába, redaktora Národního osvobození. Slavík zničil své diáře z období I. světové války za heydrichiády, kdy mu jeho syn vytkl, že svým deníkem s komentáři o nacistické okupaci ohrožuje celou rodinu, ale Slavík raději spalil své staré diáře.
- ³⁶ Nemožné upálení. Stráž svobody 10. VII. 1920.
- ³⁷ Stivín Josef, soc. dem. novinář a politik (1879–1941).
- ³⁸ Němec František, novinář a spisovatel (1902–1963).
- ³⁹ Pro mezery v dochovaném tisku se epigram ve zmíněných časopisech nepodařilo nalézt.
- ⁴⁰ Ústřední rada odborů.
- ⁴¹ A. Zápotocký. Dobrovolné pracovní brigády, in A. Zápotocký. O kultuře a inteligenci. Praha 1957, s. 176–80.
- ⁴² Viz Co Čech, to havíř. Svobodný zítřek I, 1945, č. 4, s. 3.
- ⁴³ A. Zápotocký. O kultuře..., s. 177–8.
- ⁴⁴ Dolejší Vojtěch, šéfredaktor Rudého práva (1903–1972).
- ⁴⁵ V. Dolejší, Noviny a novináři. Praha 1963, s. 463.
- ⁴⁶ Celá básnička (v pozdější Slavíkově úpravě) byla přetištěna ve Zpravodaji Historického klubu:

Co Čech, to havíř (urážka revoluční strany)

Motto: Lékař kopající na brigádě uhlí, byl rozdrčen balvanem

Zpráva z novin

Přešťastný národ, má-li se kde schovat,
na zadní kola třeba pamatovat.
Nastala éra atomové bomby,
vrtejte hluboké katakomby!
Vedlejší cíl tohoto opatření:
zvýšiti české vrtačení.

Zpravodaj HK, roč. 2, 1991, č. 2, s. 12.

- ⁴⁷ Stránský Luděk, šéfredaktor Večerního Českého slova a Svobodného zítřka (1900–1950).
- ⁴⁸ V prosinci 1955 Slavík zaslal prezidentu Zápotockému memorandum o mezinárodní situaci Československa. Memorandum se nepodařilo najít ani v archivu Kanceláře prezidenta republiky, ani ve fondu Zápotockého v SÚA. Makulář memoranda je v SÚA Praha, fond Slavík, inv. č. 19, 32 s.

ZUSAMMENFASSUNG

JAN SLAVÍK: WIE BRACHTE MICH DAS PROBLEM DER RUSSISCHEN REVOLUTION DREI PRÄSIDENTEN NÄHER

Jaroslav Bouček

*Der tschechische Historiker Jan Slavík (1885–1978) konzentrierte sich seit seiner Jugend auf Geschichte Russlands. Seit 1917 widmete er sich systematisch der Problematik der russischen Revolution. Die Ereignisse in der Sowjetunion kommentierte er in der Presse, vor allem im Tagblatt *Národní osvobození* (Nationalbefreiung), aber auch in der Fachzeitschrift *Slovanský přehled* (Die slawische Übersicht), die er in den Jahren 1928–1938 redigierte. 1925 wurde er Direktor des Russischen historischen Auslandsarchivs, und Präsident T. G. Masaryk beauftragte ihn mit der Ergänzung seines Hauptwerks *Russland und Europa* und mit der Vorbereitung dessen zweiten Ausgabe. In der Polemik mit seinem Lehrer Prof. Josef Pekař vertrat Slavík Masaryks Stellungnahme im bekannten Streit um Sinn der tschechischen Geschichte.*

Am Ende der 60. Jahre beschrieb Slavík in seinen Memoiren seine Begegnungen mit dem Präsidenten Masaryk, seine Diskussionen über die Sowjetunion und auch über das nazistische Deutschland mit Edvard Beneš, aber auch seine öffentlichen Polemiken mit Antonín Zápotocký. Diese Memoiren sind im Nachlass J. Slavíks im Staatlichen Zentralarchiv bewahrt.